

Din ve Eğlence Kültürü

KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mezuniyet Gecesi Hakkında Sosyolojik Bir Değerlendirme

Doç.Dr. M. Ali KIRMAN *

Özet

Bu makale, din ve eğlence kültürü arasındaki karşılıklı ilişkiyi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri özelinde ele almaktadır. İlk önce mezuniyet gecesinde yapılan bazı gözlemler incelenmektedir. Söz konusu öğrenciler, hem İlahiyat Fakültesi hem de seküler dünya görüşü içerisindeki konumlarını tanımlarken bir dönüşüm süreci içerisinde bulunmakta ve yeni bir dindarlık formu geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu süreçte eğitim, öğrenciler üzerinde oldukça etkin bir rol oynamaktadır. Bu yüzden eğitimin sekülerleştirici rolü ve bu sürece yapmış olduğu etkileri, öğrencilerin seküler ve dinî değerler arasında tercihte bulunurken dinî tutum ve davranışlarının cinsiyet rolleriyle ilgili davranışlarına etkisi örneğinde incelenecektir. Eğitimin etkin rolüne rağmen bu öğrenciler seküler bir dünya görüşü içindeki yerlerine tam olarak belirleyebilmiş olmaktan uzaktırlar.

Anahtar Kelimeler: Din, eğlence kültürü, yeni dindarlık formları, İlahiyat Fakültesi öğrencileri, eğitimin dönüştürücü rolü

Abstract

This article discusses the interaction between religion and culture of entertainment from the perspective of students of Faculty of Theology in the University of Kahramanmaraş. Firstly, I will explain some observations that obtained in the graduation night. These students have been in a process of transformation in defining their places within a secular world-view and within the Faculty of Theology. They have tried to develop a new form of religiosity. Education proves to play a decisive role for the students in this process. Then, I will examine the secularizing role of education and its effects of this process

* K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

in the behavior of students' sexual roles from the viewpoint of religious attitude and behavior in the choice between secular and religious values. In spite of decisive role of education, these students don't exactly define their places within a secular worldview.

Key Words: *Religion, culture of entertainment, new forms of religiosity, students of Faculty of Theology, transformative role of education*

1. Giriş

Uzun bir tarihî süreçte oluşan İslamî gelenek içerisinde dinin algılanması ve yaşanması noktasında eğlenceye fazla yer verilmediği, hatta eğlencenin dinen günah kabul edilerek yasaklandığı bilinmektedir. Ancak son yıllarda din ve eğlence ilişkisi açısından bir dönüşümün yaşanmakta olduğunu gösteren bir takım somut olgulara rastlanır olmuştur. Söz gelimi lüks otellerde düğün ve tatil yapma, denize girme, moda defilelerine katılma, müzik konserlerine ve spor karşılaşmalarına gitme şeklinde eğlenceye de yer veren yeni dindarlık formlarının kamusal alanda görülmeye başlaması (bkz. Göle 2000a), bir anlamda, din ve eğlence arasındaki ilişkinin çatışma eksenli bir çizgiden uzlaşma yönünde bir değişim ve dönüşüm sürecine girdiğinin bir göstergesi olarak okunabilir.

Bu araştırma, kamusal alanda İslam'ın yeni görünümünün getirdiği çatışma ve dönüşümleri, uzun bir zamandan beri yaşamakta olduğu modernleşme sürecinde önemli kazanımlar elde etmiş olan modern Türkiye Cumhuriyeti'nde en yüksek düzeyde din eğitimi alan öğrenciler örneğinde inceleme amacıyla yapılmıştır. Modernlik dünyasında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin günlük yaşamının nasıl gerçekleştiğinin anlaşılması oldukça önem arz etmektedir. Alain Touraine'ın özne ve özneleşme kavramları (Touraine 2000) ışığında yapılmış olan bu incelemede, modernleşmenin en önemli göstergelerinden biri olan eğitimin, bireylerin dünya görüşü ve din anlayışını etkileme gücüne sahip olduğu gerçeğinden hareketle, dini eğitimini en yüksek düzeyde alan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin özneleşmeleri ve birer özne olarak seküler tercihlerde bu-

lunmalarında, almış oldukları eğitimin etkisi ele alınacaktır. Bu çerçevede, alınan seküler eğitimin, öğrencilerin din anlayışları ile eğlence kültürlerinin şekillenmesinde ne kadar etkili olduğu; bir uzlaşma mı yoksa bir çatışma mı yarattığı hususu, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri örneğinde belirlenmeye çalışılacaktır. Böylece araştırmada, söz konusu öğrencilerin, almış oldukları eğitim ve elde etmiş oldukları tecrübelerle kendilerini kuşatan kutsallıkları ve toplumsallığı oluşturan dinamikleri nasıl dönüştürdüklerini veya en azından dönüştürmeye çalıştıklarını görmek mümkün olacaktır.

2. Metodoloji

Bu araştırmada daha ziyade nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Zira anlayıcı paradigmanın esaslarına (Özlem 1998:59-60; karş. Çiftçi 2003:132) sadık kalmanın, din ve eğlence ilişkisinde meydana gelen dönüşümü görmek veya en azından böyle bir süreçte ortaya çıkan genel bir eğilimi belirlemek amacına daha çok hizmet edeceği düşünülmüştür.

Eğlenceye de yer veren bir dindarlık formu olarak K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin din anlayışları örneği esas alınmıştır. Dolayısıyla K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi araştırmanın evrenini oluştururken, örneklem grup ise son sınıf öğrencileridir. Bu araştırmada esas olarak alınan veriler, daha ziyade 2001-2002 eğitim ve öğretim yılı sonunda mezun olan öğrencilerin düzenlediği mezuniyet gecesinde yapılan gözlemlere dayanmaktadır. Ancak katılımcı gözlem yoluyla yapılan bir gecelik gözlemlerin yanıltıcı olabileceği düşünülürse de, söz konusu Fakültenin ilk elemanlarından biri olarak araştırmacı, görevine başladığı ilk yıldan itibaren yaklaşık sekiz yıldır öğrenci danışmanlığı yapması ve dolayısıyla öğrencileri çok yakından tanıyan biri olması nedeniyle sahip olduğu zengin deneyim ve gözlemlerine de başvurmuştur. Bununla da yetinmeyip gerek mezuniyet gecesi hazırlıkları aşamasında ve gerekse gecedan sonra Tertip Komitesi üyeleri ve diğer öğrencilerle derinleşmesine görüşmeler yapmış, onların düşüncelerini de almıştır. Fakat katılımcı gözlem yöntemiyle elde edilen verilere vurgu yapılmasının altında yatan en temel faktör, öğrencilerin böyle bir gecede çok daha rahat hareket edecekleri ve böyle bir gecenin

onların bilinçlerini, iç dünyalarını ve düşünce ufuklarını dışa vurması açısından çok uygun bir zaman dilimi olduğu kabulünden (Çiftçi 2004:104) hareket edilmiş olmasıdır. Bir diğer faktör olarak da, mezun durumuna gelmiş olan öğrencilerin gerek dinî bilgi ve gerekse hayat tecrübelerinin zenginliği göz önüne alınmıştır.

3. Sosyolojik Açıdan Eğlence Kültürü Ve İslam

Geleneksel toplumdan sanayi toplumuna doğru gerçekleşen değişme sürecinde insanların karşılaştığı en önemli problemlerden biri de, “boş zamanların nasıl değerlendirileceği” meselesidir. Sosyoloji literatüründe “boş zaman” veya “serbest zaman” kavramıyla, fizyolojik, ailevi veya profesyonel faaliyetlerin dışında kalan, tamamen bireyin tercihine bağlı olarak tek başına veya grup halinde zevk almak amacıyla yapılan eğlendirici ve dinlendirici faaliyetler anlaşılır (Arslantürk ve Amman 2000:419). Modernleşmeyle birlikte boş zaman değerlendirme ve eğlence kültürü büyük önem ve çeşitlilik kazanmaya başlamıştır. Modern insanın tüketim ve eğlence kalıplarında önemli değişiklikler olmuştur.

Her ne kadar “eğlence” denilince ilk anda akla müzik gelmekte ise de, genel olarak neşeli ve hoş vakit geçirme amacıyla yönelik olarak gerçekleştirilen oyun, müzik, dans ve yarışma türü eylemlerin hepsi eğlence kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Türkiye’de sosyal psikolojinin öncülerinden biri olan Erol Güngör, “her şeyden önce bir heyecan hali” olarak nitelediği eğlenceyi, “insana haz veren bir davranış” olarak tanımlar. Ona göre eğlenceyi insanın diğer davranışlarından ayıran en önemli özellik, “gayesi kendinde olan bir davranış” olmasıdır (Güngör 1981:14).

Eğlencenin aslında insan için biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir temeli vardır. Bu yüzden oyun oynama ve eğlenme, insan hayatının önemli bir boyutunu oluşturur. Günlük hayatta sürekli aynı veya benzer işler yapmak, insan için oldukça sıkıntı verici kabul edilir. Eğlence, monotonluğu ortadan kaldırarak yerine canlılık ve yenilik getirmek, boşalma ve enerji fazlalığını atmak veya yitik enerjiyi tekrar kazanmak suretiyle insanlara rahatlatma, mutluluk ve huzur sağlama gibi psikolojik fonksiyonlara sahiptir. Zira sinir sisteminin aynı

uyarıcılarla uyarılması organizmanın uyanıklık düzeyini düşürmektedir. Bu durumda organizma, fizyolojik açıdan normal fonksiyonlarını yerine getiremez olur. Organizmanın normal fonksiyonlarını yapabilir hale gelmesi için yeni ve farklı uyarıcılara ihtiyaç duyulur (Öztabağ 1970:12; Baymur 2004:27-8). Bu anlamda müziğin özel bir yeri vardır. Zira müzik, insan ruhunda ince ve yumuşak bir duygu oluşturur ve “kalp hoşluğu” verir (İbn Haldun 1986:426). Böylece insan, farklı bir uyarıcıyla dinlenmiş olur. İnsanın, farklı ilgi alanlarıyla meşgul olduğu veya eğlendiği zaman elde ettiği kazanımlar organizmada kendiliğinden oluşur. İnsanın hiçbir şey yapamadığı bir durumda bulunduğu yeri değiştirmesi, psikolojik açıdan oldukça önemli olmaktadır. Bu manada “tebdil-i mekânda ferahlık vardır” sözü oldukça anlamlıdır.

Eğlencenin sosyal fonksiyonları da vardır. Toplu halde yapılması hasebiyle yoğun bir etkileşim ve iletişim aracı olarak kabul edilir. Bu çerçevede esas itibarıyla dinî bir karakter taşımasına rağmen eğlenceye de yer veren bayramlar oldukça dikkat çekici bir örnektir. Hemen her dinde veya inanç sisteminde görülen ve dinî açıdan ayrı bir öneme sahip olduğu için inananlar tarafından özel bir takım ayin ve ritüellerle kutlanan kutsal günleri ifade eden bayramlar, dinî fonksiyonlarının yanı sıra aynı zamanda çok önemli toplumsal ve ekonomik fonksiyonlar da yerine getirir. Her şeyden önce bayramlar toplumun hemen her kesimini dolaylı veya doğrudan maddî tüketime sevk eder. Bilindiği gibi bayram günleri aynı zamanda resmî olarak tatil ilan edilir ve hatta bazı ülkelerde vatandaşlara bayram tazminatı veya prim adı altında para verilir. Böylece bayram günleri, yapılan eş, dost ve akraba ziyaretleri, hediyeleşme ve alışverişler sayesinde sadece dinî bir özellik taşımaktan çıkarak toplumsal yönden bütünleşme, kaynaşma, birlik ve beraberlik günleri haline gelir.

Eğlencenin insanlar arasında kaynaşma ve dayanışma sağlama fonksiyonunun sadece modern toplumlar için değil, aynı zamanda ilkel toplumlar için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim toplumsal entegrasyon açısından son derece önemli fonksiyonlar gören eğlencenin sosyolojik önemine ilk işaret edenlerden biri olan Emile Durkheim, ilkel toplumların dinî

yaşayışı üzerine yapmış olduğu incelemede (Durkheim 1923), toplu halde yapılan dinî törenler, merasimler ve şenliklerin insanların bir araya gelmelerine ve aralarındaki sosyal bağların güçlenmesine neden olduğunu belirtmiştir. Eğlencenin ilkel insan için ayrı bir zaman ayrılması gereken bir faaliyet olmadığı bilinmektedir. Zira eğlence, ilkel insanın günlük hayatın içinde ve bu hayatta yapılan faaliyetlerin bir parçası konumunda idi. Nitekim Güngör'ün de belirttiği gibi, "İlkel insan gevşemek için müzik dinlemez; can sıkıntısından uzaklaşmak için dans etmez. Müziğin ve dansın kendi başına bir kıymeti vardı" (Güngör 1981:15).

Sosyolojik açıdan ele alındığında eğlencenin, sadece toplumsal entegrasyon sağlanması yönüyle değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel gelişme açısından da önemli fonksiyonları olduğu bilinmektedir. Nitekim sosyolog Max Weber, Avrupa'nın ekonomik ve kültürel gelişme döneminde kiliselerin cehennem vaazlarının azaldığını, onun yerine Allah'ın merhamet ve lütfunu anlatan vaazların ilgi gördüğünü belirtir. Siyaset bilimci Martin Lipset'e göre, 1930'da dünyada emsali görülmemiş korkunç kriz gelip kapıya dayandığında Amerika'da Protestan kiliselerinde en çok ilgi gören vaazlar, zalimlerin cehenneme gideceğini anlatan vaazlardı (Akyol 2002:13).

Bir insanın katıldığı bir eğlence faaliyetinin veya programının içeriği veya kalitesi, o kişinin yaş grubuna, bireysel yeteneklerine, yetiştirme tarzına, içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çevreye göre değişkenlik gösterir. Sosyal psikologlar bu faktörler arasında yer alan "yetenek" ve "yetiştirme tarzı"nın çok daha belirleyici olduğunu belirtirler (Güngör 1981:15). Ancak İlahiyat Fakültesi öğrencileri söz konusu olduğunda, içinde bulunulan toplumsal ve kültürel çevre faktörünün çok daha baskın olduğu söylenebilir. Zira içinde bulunulan çevrenin cemaatçi bağlarının çok güçlü olması nedeniyle bireye çok fazla özgürlük alanı bırakmadığı bilinmektedir. Fakat Alain Touraine'ın da belirttiği gibi (Touraine 2000:234), toplumsal ve kültürel ruhun bedene verdiği anlam olarak özne olmanın önemi burada ortaya çıkmaktadır. Özne olmak, bir anlamda bireyi kuşatan kutsallıklara ve toplumsallığa karşı yoğun bir mücadeleyi gerektirmektedir.

İslami gelenek içinde din ve eğlence kültürü arasında çoğu zaman bir çatışmanın veya en azından bir uzlaşmazlığın olduğu düşünülür ve hatta eğlencenin dinen günah kabul edilerek yasaklandığı bilinir. Günümüzde bile İslam dininin eğlenceye, müziğe karşı olduğunu savunan, hatta düşman gibi göstermeye çalışan zihniyetin uzantılarına rastlamak mümkündür. Sözelimi nikâh törenleri camide veya özel salonlarda Kuran, Mevlit veya ilahî okutularak yapılmaktadır. Ancak bu tür uygulamalara sadece sünnet, nişan ve düğün gibi insanların sevinçli oldukları zamanlarda değil, cenaze evlerinde ölünün ardından yapılan toplantılarda da yer verildiği bilinmektedir. “Düğüne giden oynar, cenazeye giden ağlar” atasözünde ifade edildiği şekliyle günlük hayatın reel politiği karşısında birçok insan, cenaze ve düğün törenlerinin birbirine karıştırılmasına pek anlam verememektedir. Oysa İslam’ın ilk dönemine bakıldığında son derece gerçekçi bir tablo ile karşılaşılır (Köten 1994:487-509; Düzenli 2001). Söz gelimi, Bedir ashabından olan Kuraza b. Ka’b ve Ebu Mesud el-Ensari, düğünde tef çalınmasına ve cariyelerin şarkı söyleyip oynamasına tepki gösteren Amr b. Sa’d’a “Bize düğünde eğlenmeye, musibet anında ağlamaya izin verildi” demişlerdir (Buhari, nikâh 80).

Hiz. Peygamber meşru zeminde, aşırılığa kaçmadan yapılan eğlencelere ve kutlamalara izin vermiştir. Mesela bir bayram günü Hiz. Aişe’nin yanında tef çalıp şarkı söylemek suretiyle eğlenen cariyeleri Hiz Ebu Bekir’in azarlaması üzerine Hiz. Peygamber “her toplumun bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır” şeklinde uyarıda bulunmuştur (Buhari, ideyn 3). Hiz. Aişe’nin himayesinde yetişmiş bir genç kızın düğünde de, “Hani sizin tef çalan, şiir söyleyen şarkıcınız yok mu? Böyle oyunlar Ensar’ın hoşuna gider” demiştir (Buhari, nikâh 63).

Hiz. Peygamberin düğünlerde ve bayramlarda çalgı çalınmasına, cariyelerin oynamasına (Buhari, nikâh 49), insanların oyunları seyretmesine ve eğlenmesine, hatta çocukların mescitlerde oyun oynamasına (Buhari, mesacid 36) izin verdiğine dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Anlaşılan Hiz. Peygamber devrinde düğünlerde ve bayramlarda neşe ve sevinç ifadesi olarak müzik ve eğlencenin önemli bir yeri vardı. Bir diğer ifadeyle, İslam’da genel ahlak kurallarına uymayan, di-

nen haram kılınmış olan eylemler içeren her tür eğlence ile insanların manevî şahsiyetlerini, namus, şeref ve diğer kişilik haklarını hedef alan eğlence türleri meşru görülmemiş (Bozkurt 1994:488), bunların dışında kalan her tür eğlence mübah dairesi içinde değerlendirilmiştir.

Kuran'da müzik ve eğlenceyle ilgili herhangi bir ayetin olmaması ve konuyla ilgili düzenlemelerin hadisler aracılığıyla yapılması, aslında bu konunun "ilahî" olmaktan çok "kültürel" olduğunun göstergesidir. Konu o kadar kültürel ki, zamanla Hz. Peygamberin sahih hadisleri görmezden gelinerek bir takım yanlış isnatlarda bulunulmuştur. Oysa Hz. Peygambere atfedilen bir takım hadislerin veya fıkıh kitaplarında yer alan bazı fetvaların bugün için de geçerli olduğunu iddia etmek, dinî esaslara uygun olmadığı gibi, sosyolojik gerçeklerle de uyumsuzdur. Her toplumun ve her devrin örfü, âdeti, kültürü önemli ölçüde değişkenlik gösterir. Şu halde birer insan ürünü olan fıkıh ve fetva kitapları, dinin mutlak görüşü olmayıp, yazıldığı dönemin ve toplumun kültürel özelliklerini taşır.

Bu bağlamda eğlence kültürünün medenî bir hayatın âdet ve alışkanlıkları arasında yer aldığı söylenebilir. Nitekim İbn Haldun'a göre musiki, bir sanat olup, ancak sosyal ve kültürel yönden gelişmiş olan bölge ve şehir ahalisi arasında yaygın bir kabul görür. Söz gelimi İslam'dan önce Araplar göçebe bir hayat yaşadıkları için mûsikî gibi sanatlardan mahrumdular (İbn Haldun 1986:432-3). Türkiye ve Dubai gibi örnek ülkeler üzerinde durarak müslüman toplumlarda eğlence konusunda bir dönüşümün yaşandığını belirten Akyol, bir iktisat tarihçisi olan X. de Dephanol'un "İslam'ın trajedisi kurak coğrafyasındandır" sözünü aktarır. Bu yaklaşıma göre "meşakkatli, mihnetli bozkır ve çöl" müslümanların yaşama sevincini yok etmiştir. İslam denizlerden çekilip karalara kapandığı yaklaşık bin yıllık dönemden beri Hz. Peygamberin neşe ve eğlenmeyi tavsiye eden hadislerini kitaplara hapsederek "kasvet" dönemi içinde bulunmaktadır (Akyol 2001:13). *Siyasal İslam'ın İflası* adlı eserinde Olivier Roy, "kasvetli" olarak nitelediği müslüman toplumlarda eğlence kültürünün gelişmemiş olmasını "ibadet" in tek davranış biçimi olarak algılanmasına bağlar (Roy 1995:254-5). Bununla birlikte eski İslam medeniyetinde gül-

menin, nüktenin, şarkının ve şiirin öneminin bilindiğini de belirten Roy'un (1995:254) müslüman toplumları "kasvetli" olarak nitelemesinin, her ne kadar az gelişmiş ülkelerdeki hayatının umutsuzluğuna bakarak yapılmış aceleci bir genelleme olduğu açıksa da, İslamî gelenek içerisinde belli dönemler için geçerliliğini kabul etmek gerekecektir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında yükselişte olduğu görülen radikal ve fundamentalist akımların başarısızlıklarından biri de, eğlence konusundaki geleneksel yaklaşımı aşmamış olmalarıdır. İster dinî ister siyasi olsun her türlü ideolojinin ve sık dokulu örgütlerin, hayatı yok ettiği bilinmektedir. Sol ideolojiye yakın olmakla birlikte eleştirel ve analitik düşünebilen bir yazar, bu gerçeği veciz bir şekilde formüle etmiştir: "Bir ideolojinin hayatı yoksa o ideolojide hayat yoktur" (Temelkuran 2002:2).

Kuşkusuz müslümanların eğlenememesi, eğlenceye karşı mesafeli bir tutum sergilemesi, sadece dinî faktörle, cemaatçi bir toplumsal yapı ile izah edilemez. Bunun bir de ekonomik boyutu olduğu bilinmektedir. Zira geleneksel toplumlarının aksine günümüz modern toplumlarında eğlence, bir sektör haline gelmiştir. Bir insanın kendini dinlendirmesi için yapabileceği faaliyetlerin belli bir bedeli söz konusudur. Bununla birlikte eğlencenin de tek başına modern insanı tatmin etmediği bilinmektedir. Bu yapaylığa, "bizim hayatımız şimdilik önlenemez bir sunilik içinde" sözleriyle işaret eden Erol Güngör, "eğlenceyi hayatın bir uzantısı haline getirebilmek, bizimle eğlence sanatları arasındaki mesafeyi mümkün olduğu kadar kaldırmak" için işin sorumlularını göreve çağırır (Güngör 1981:16).

4. Mezuniyet Gecesi ve Bazı Gözlemler

KSÜ İlahiyat Fakültesi'nin 2001-02 eğitim ve öğretim yılında eski ve yeni program olmak üzere toplam 92 son sınıf öğrencisi bulunmakta idi. Mezuniyet gecesi için öğrenciler kendi aralarında bir Tertip Komitesi oluşturmuştur. Organizasyon için yoğun bir hazırlık döneminden sonra komite, bastırdığı 150 davetiyeden büyük bir kısmını dağıtmıştır. Davetiyeler öğrencilere 7.500.000 TL, Fakülte hocaları ile dışardan gelecek velilere ise 15.000.000 TL karşılığında verilmiştir. Hocaların ve öğrenci velilerinin düşük düzeyde gerçekleşen katkı-

lim oranına rağmen öğrencilerin ve misafirlerinin katılımı beklenenin çok üstünde olmuştur. Gerçekten de başlangıçta gerek dinî düşünce temelinde ortaya çıkan görüş ayrılıkları ve gerekse başka bir takım faktörlerin etkisiyle katılımın daha düşük olacağı öngörülmekte idi. Geceyi organize eden komite üyelerinden alınan bilgilere göre davetiyelerden, reklam ve diğer kaynaklardan elde edilen gelirin, giderleri fazlasıyla karşıladığı anlaşılmıştır. Hatta bir öğrenci, kâra geçildiğini ifade etmiştir.

İstiklal Marşı okunarak açılan programın açış konuşmasını yapan öğrenci, maksatlarının uzun bir eğitim döneminin yükünü üzerlerinden atmak ve birkaç saat boyunca hoş vakit geçirmek olduğunu ifade etmiş; amaçlarını sabote edebilecek herhangi bir dinî, siyasî, ideolojik veya idarî bir mesaj vermektен ve yanlış anlaşılmaktan özenle sakındıklarının altını çizmiştir. Kuşkusuz bu vurgunun bir arka planı vardı. Konuyla ilgili olarak öğrencilerle ve özellikle Tertip Komitesi ile yaptığımız görüşmelerde, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin böyle bir organizasyonu gerçekleştiremeyeceğine dair büyük bir güvensizliğin söz konusu olduğu ifade edilmiş; hazırlık çalışmaları aşamasında komite üyeleri arasında programla ilgili farklı görüşlerin ortaya çıktığı, hatta bir ara programın zora girdiği belirtilmiştir. Tertip Komitesinin toplantılarından birinde, bir öğrenci, mezuniyet gecesi programının Kuran okunarak başlaması gerektiğini savunmuş, ancak Komitenin diğer üyeleri bunu kabul etmeyince bu öğrenci Komiteden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu tablo, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kendi içlerinde bir sekülerleşme tecrübesi yaşadıkları şeklinde de okunabilir.

Programın başlangıcında bir erkek öğrenci ile iki kız öğrencinin saz çalarak şarkı söylemeleri, türkü ve ezgi okumaları, özellikle dışarıdan katılanların ilgisini çeken önemli ayrıntılardan biri idi. Hatta sunucunun “Kim demiş ilahiyatta sadece imam, müftü yetişir diye. İlahiyattan şarkıcı da çıkar türkücü de, ara sıra ilahiyatçı çıkar” esprisi programın oldukça eğlenceli geçeceğinin göstergesi idi.

Öğrencilerin geceye gelirken kılık kıyafet konusunda her zamankinden farklı tercihlerde bulunmaları, yerine göre giyinme konusundaki toplumsal değerlere uygun olduğu söyle-

nebilir. Söz gelimi okula çoğu zaman başörtülü ve pardösülü gelen kız öğrencilerin, başörtülü olmakla birlikte pardösülerini çıkarmaları ve hatta öğrenci imkânlarını zorlayacak düzeyde son derece şık, modern, renkli ama uyumlu kıyafetlerle gelmeleri modayı yakından takip ettiklerinin bir göstergesi sayılabilir. Bununla birlikte geceye uzun pardösülerle gelen az sayıda öğrencinin varlığı da dikkat çekmiştir. Erkek öğrencilerin bir kısmı takım elbise ile gelmiş; diğerleri ise yaz mevsimine uygun rahat elbiseler giymişti. Şarlotipi pantolon giydiği için öğrencilik döneminde sürekli eleştirilen bir öğrenci anons edildiğinde sunucunun “hiç değişmedi” demesi üzerine kahkahalar atılmıştır. Ayrıca gecede bir de moda defilesi düzenlenmesi, katılanlar tarafından oldukça eğlenceli bulunmuştur. Bütün bunlar, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kılık kıyafet konusunda toplumsal kültüre uygun bir tutum içinde olduklarını göstermektedir.

İlahiyat öğrencilerinin değişim karşısında dirençlerinin kırıldığı bir diğer nokta da, pasta kesim töreni idi. Oldukça renkli geçen bu merasim sırasında salonda bütün ışıklar söndürüldü; mumlarla maytaplarla aydınlanma sağlandı. Pasta kesildikten sonra ışıklar tekrar yakıldı ve program kaldığı yerden devam etti. Skeçler, hoca taklitleri, hediye çekilişi ve Kafkas Oyun Ekibi ilgiyle izlendi.

Genelde eğlenmenin yasak olduğu; ayıp, günah ve hatta haram olarak karşılandığı bir kültürde yetişen bu gençlerin düzenlediği mezuniyet gecesinde programın sınırlı sayıda öğrenciyle yürütülmesi, programın akışı içerisinde kız öğrencilerin katılımlarının erkek öğrencilere göre daha düşük düzeyde olması şaşırtıcı değildi. Ancak aktif katılım sağlamayan ve çoğunluğunu kızların oluşturduğu bir grup öğrencinin biraz geriden ve daha sessiz bir tavır içerisinde olmakla birlikte programı çok büyük bir dikkat ve heyecanla takip etmeleri ve yapılan konuşmaları, esprileri, okunan şiirleri canlı bir şekilde alkışlamaları, aslında yaşananları onayladıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, özellikle kız öğrencilerin birçoğunun, programın hazırlık aşamasının çeşitli boyutuyla ilgilenmiş oldukları anlaşılmıştır. Kimi öğrenciler Tertip Komitesinde görev alırken, ki-

mileri esnafları dolaşarak gecede yapılan çekilişle ilgili hediye ve reklam toplamış, kimileri davetiyelerin basımını, bir kısmı da dağıtımını üstlenmiş, bir anlamda isimsiz kahramanlar olmuşlardır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla, gerek çalışmalarını ve gerekse sevinçlerini açıkça ortaya koyamamaları yetişme tarzlarından kaynaklanan bir durum olarak değerlendirilebilir. Zira yetiştikleri ortam, bu öğrencilerin çalışmalarını ortaya koymayı kibir, eğlenmeyi günah saymaktadır. Bu yüzden onlar da öne çıkma, aktif olma, eğlenme, gülme gibi eylemlerden uzak durmaya özen göstermişlerdir. Aslında cinsiyet kimlikleri açısından yaklaşıldığında bu durumun sadece kız öğrenciler için söz konusu olduğunu ileri sürmek yanıltıcı olacaktır. Zira geceye katılan bir öğretim elemanının tepkiyle karışık söylediği bir söz, öğrencilerin yetişme tarzlarını anlatan oldukça açıklayıcı bir örnektir. Bu kişi, Kafkas ekibinin gösterisi esnasında bir yandan alkış ve tempo tutarken bir yandan da eğilerek “Arkadaş, bize bunları günah diye öğrettiler. Bunun neresi günah, Allah aşkına” demiştir. Ancak aynı kişinin, halay çeken öğrencilerin “hocam aramıza katılın” talepleri karşısında isteksiz davrandığı gözlenmiştir.

Gecede kız ve erkek öğrencilerin birbirlerine karşı oldukça samimi davranmaları ve sık sık fotoğraf çektirmeleri de değişimin göstergeleri arasında zikredilebilir. Söz gelimi, “öğrencilik yılları boyunca erkeklerle çok fazla konuşmayan, erkeklerin de konuşmaya cesaret edemediği kız” olarak tanıtılan bir öğrenci, törene katılmanın ötesinde, yapılan anonsla birlikte sahneye çıkıp erkek arkadaşlarıyla gayet samimi bir diyalog içerisine girerek karşılıklı iltifatlarda bulunmuş ve fotoğraf karelerine sıkça girmiştir. Ayrıca gecede, kamera ile çekim yapılması, hatta kamerayla yapılan kayıtların daha sonra CD’ye dönüştürüleceğinin anons edilmesine rağmen öğrencilerin, ellerinden fotoğraf makinelerini düşürmedikleri, hiç biri anı kaçırmak istemeyen bir tutumla sık sık fotoğraf çektikleri de gözlenmiştir.

5. Dönüşümü Hazırlayan Faktörler

Yapılan gözlemler, dinî bilgiler edinmek amacıyla bir araya gelen bir öğrenci topluluğunun büyük değişim ve dönüşüm içinde olduklarını açık bir şekilde ortaya koymuştur. De-

gişik İlahiyat Fakültelerinde öğrenimlerini sürdüren öğrenciler üzerinde yapılan çeşitli araştırmalarda da benzer tespitlere rastlamak mümkündür. Söz gelimi Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin atfedilen kişilik değerlendirmele-
rinin bugün belli ölçülerde değiştiğinin altı çizildikten sonra bu değişim, toplumumuzda meydana gelen genel sosyo-kültürel değişme süreçleri ile ilişkilendirilmektedir (Taştan, Kuşat, Çelik 2001:171). Aslında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin yaşadığı dönüşümün altında yatan sebepler sorgulandığı zaman birkaç faktörün öne çıktığı görülür. Ancak burada, diğer faktörleri göz ardı etmemek kaydıyla ya da fenomenolojik bir yaklaşımla paranteze almak suretiyle, daha etkili olduğu düşünülen iki faktör öne çıkarılacaktır. Bu bağlamda, öncelikle, Türkiye'nin modernleşme sürecinde çok önemli fonksiyonlar yüklenmiş olan seküler eğitimin önemi ve dönüştürücü etkisi üzerinde durulacak ve eğitimin seküler yapısının dinî alana yansımalarının, insanların din anlayışı üzerindeki etkisi incelenecektir. İkinci olarak da, cinsellik ve aşk ilişkilerinden söz edilecektir.

5.1. Türk Modernleşmesinde Eğitimin Dönüştürücü Rolü

Formal eğitim, geleneksel anlayışları dönüştüren en önemli etkenlerdendir. İnsan hayatının her alanını kuşatan ve ilgilendiren eğitimin bugünkü anlamda gelişmesi 19. yüzyılda hızlanan sanayileşme süreciyle başlamıştır. Sanayileşen toplumlarda bilimsel eğitim görmüş, çeşitli meslek dallarında uzmanlaşmış insan gücüne olan ihtiyacın artması eğitimde de bir takım yenilik ve değişikliklere gitme sürecini beraberinde getirmiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde uzmanlaşmış teknik eleman yetiştirme noktasında önem kazanan eğitim, sanayi ötesi toplum tipinden söz edilen günümüzde düşünen, bilgi üreten ve ürettiğini kullanan insan yetiştirme şekline dönüşmüştür.

Türk toplumu da dünyadaki bu gelişmelerden etkilenmiştir. Türk Eğitim Tarihi içerisinde eğitimi modernleştirme hareketinin temelleri Tanzimat öncesine kadar gitmekle birlik-

te asıl Cumhuriyet döneminde yoğunlaştığı görülür (Koçer 1991:245). 1923 yılında ulus-devlet formunda kurulan “yeni devlet”in çağdaş Batılı devletler arasında yer alması için seküler mahiyette (Scharf 1970:35) bir dizi reform yapılmıştır. Her ne kadar yeni gibi görünse de, aslında Tanzimat’la birlikte başlayan Batılılaşma hareketinin son adımları olan bu düzenlemelere biraz daha yakından bakıldığında, bunların geleneksel düzenin yerine “laik bir sosyal-siyasal yapı oluşturmak” ve “İslam’a modern ve rasyonel bir içerik kazandırmak” (Turner 1991:215-7; Lewis 1998:408) amacı taşıdığı görülür. Sekülerizmin yeni toplumun çok önemli bir ilkesi olmasıyla din kurumu, yapısal farklılaşma sürecine girmiş ve sosyal hayatın tüm yönlerini düzenleme yerine aslı fonksiyonlarına çekilmeye; yani toplumsal alandaki çok fonksiyonlu rol yapısından daha uzmanlaşmış yapılara doğru evrilmeye başlamıştır. Bu bağlamda eğitime büyük önem verilmiş ve eğitim kurumlarında bir dizi düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar arasında, eğitim ve öğretimin birliğini sağlamak üzere 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun, akılcılığın ve bilimselliğin rehberliğinde merkezci, modern, millî bir eğitim sistemi için, yeni değerler etrafında yeni bir kimlikle yeni bir millet yaratmak için önemi büyüktü (Akşit 1993:118-9). Öte yandan millî kimliğin güçlendirilmesi için Arap harfleri terk edilerek Latin harflerine geçilmiştir. Ayrıca ilköğretim erkek ve kız çocuklar için zorunlu kılınmış, kız çocuklarının eğitimine yönelik okullar açılmış ve karma eğitim gerçekleştirilmiştir. Ders programlarına sosyal-siyasal muhtevalı ve hayata dönük bazı dersler girmiştir (Akyüz 1982:173).

1950’lerde başlayan 1960 ve 1970’li yıllarda artış gösteren şehirleşmeyle birlikte, özellikle 1980 sonrası dönemde eğitime yoğun bir talep olmuş, bu da sonuç olarak okullaşma oranlarına etki etmiştir. Okullaşmanın ortaöğretimde 1980 yılından sonra yaklaşık % 30 düzeyinde bir artış göstermesi (MEB 2002:244), üniversiteye olan talebi yükseltici bir rol oynamıştır. Bunun yanında 1997 yılında 4306 sayılı kanunla zorunlu eğitimin 5 yılından 8 yıla çıkarılması da okullaşma ve yükseköğretim için teşvik edici bir unsur olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar Türk Millî Eğitimi’nde bir takım sıkıntıla-

rın yaşandığı bilinmekle birlikte eğitim alanında son yıllarda yapılan düzenlemeler ve kaydedilen gelişmeler, ülke halkının eğitim düzeyinin yükselmesinde etkili olmuştur.

Eğitim düzeyi ile dindarlık arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Dinî davranış öğrenilen bir davranıştır. Bireyler dinî bilgi, dinî inanç veya ibadet alışkanlığı ile beraber doğmazlar. İnsanlarda doğuştan potansiyel olarak bulunan bu özellikler sosyalleşme sürecinde öğrenilerek kazanılır. İnsanlar, dinî tutum ve davranışlarını, içinde buldukları kültürün sembollerinin anlamını öğrenmeleriyle yapar hale gelmeleri için eğitime, eğitime ihtiyacı duyarlar. Bir kişinin günlük hayatında dinin önemini ifade eden, kişinin dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren genel bir kavram olan dindarlığın çok değişik boyutlarda gerçekleştiği bilinmektedir. Bir diğer ifadeyle, her dinî yaşantı, belirli bir kültürel ve sosyo-ekonomik çerçevede yer aldığı için birbirine göre farklılık gösterebilmektedir. Bu durumda eğitimin yaygınlaşmasıyla toplumsal boyutta cereyan eden sekülerleşme sürecinin dinin yaşanmasında da etkili olduğu ve bu süreçte dindarlığın farklı boyutlarda yaşandığı, yok olmadığı anlaşılmaktadır. Berger'in ifadesiyle, sekülerleşme sürecinde din için bir "yok olma"dan ziyade bir "yer değiştirme"den söz edilmektedir (Berger 2002:22). Nitekim yapılan araştırmalar (Esmer, Göcek 1999), camiye giderek namaz kılan, ibadet edenlerin sayısında bir düşüşün yaşandığını ortaya koymuştur. Ancak bu düşüş, dindarlığın azaldığı anlamına gelmemektedir. Zira aynı araştırma, evde namaz kılma şeklinde bir eğilimin varlığını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla toplumsal planda katılıma dayalı dindarlığın yerini "bireysel dindarlık" almıştır. Bu durumu ifade için "ait olmadan inanma" kavramı geliştirilmiş (Davie 1990) ve teorik planda 'nicel' sekülerleşmeden ziyade 'nitel' sekülerleşmeden söz edilir olmuştur (Introvigne 2001).

Dinin daha liberal yorumlarının benimsenmesinde bireylerin eğitim düzeylerinin oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Önemli bir sosyalleştirici ajan olarak eğitim, insanın bilişsel gelişmelerine katkı yapar. Bu bakımdan eğitim sistemine yeteri kadar dâhil olmayan bireylerin muhafazakâr ahlaki tutumları kabul etmesi daha çok muhtemel iken, eğitim almış

olanların ise daha liberal ahlakî tutumları benimseme eğiliminde olduğu bilinmektedir (bkz. Scheepers, Grotenhuis, Van Der Slik 2002). Daha açık bir ifadeyle, eğitim düzeyi ile dinî tutumları arasında yakın bir ilişki vardır. Sözelimi Hristiyan dünyasında yapılan araştırmalarda, Katoliklere göre düşünce özgürlüğüne daha fazla önem veren Protestan nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerde eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir (Vernon 1962:299). Türkiye’de dinî hayat üzerine yapılan bazı araştırmalar (Günay 1999; Kirman 1994), genellikle okuma yazma oranının düşük düzeyde olduğu köy ve kasabalarda dinî yaşayışın daha yoğun olduğu; buna karşın okullaşma oranının yüksek olduğu şehirlerde ise sözelimi üniversite öğrencileri arasında laik ve rasyonel değerleri benimseme eğiliminin giderek güç kazandığı yönünde veriler sunmaktadır (Koştaş 1995:95-7). Özellikle İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan ve üç üniversitenin karşılaştırmalı incelendiği bir araştırma, öğrencilerin yaşam biçimiyle ilgili dinî yönelimleri arasında seküler nitelik taşıyan tercihlerin daha fazla rağbet gördüğünü ortaya koymuştur (Akyüz 2001:44-7). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin eş ve arkadaş seçimiyle ilgili tutum ve davranışları üzerinde yapılan bir araştırmada (Apaydın, Kirman 2004) da, benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında modernleşmenin temel göstergelerinden biri olan eğitim, insanların hayatlarını, din ve dünya görüşlerini değiştiren önemli bir güç olarak karşımıza çıkar. Eğitim yoluyla değişim ve dönüşüm tecrübeleri yaşama, sadece ilahiyat eğitimi alan öğrenciler için söz konusu olan bir durum değildir. Nitekim sosyoloji alanında lisans ve yüksek lisans yapmış olan bir genç, almış olduğu eğitim ve mesleğinin kendisini dönüştürdüğünü belirttiği bir yazıda önceden İslamcı olduğunu, İslamî sosyoloji yapmak istediğini, ancak sosyoloji okuyup farklı ideolojilerle tanıştıkça, mesleği gereği farklı alanlara açıldıkça saf kalamadığını, ılıştığını, melezleştiğini ve İslam’ın sosyolojisini yapmaya yöneldiğini ifade etmiştir (Çayır 1997:10). Bu genç, yalnız olmadığını söyleyerek daha dikkat çekici bir vurgu yapmaktadır. Gerçekten alınan eğitim ve icra edilen meslek nedeniyle dönüşen insan tiplerine Türkiye’de,

özellikle son yirmi yıl içerisinde daha sık rastlanır olmuştur (bkz. Göka 1996:20). Geleneksel ile modern değerleri birleştirerek yeni bir modernlik inşa etme yolunda önemli adımların atıldığı modern Türkiye’de şimdilik eski ve yeni değerler arasında ‘ve’ bağlacı konması gerektiği ifade edilmekte; yakın gelecekte ise buna gerek kalmayacağı belirtilmektedir. Nitekim sosyoloji alanında yüksek lisansını tamamlamış olan bu genç, modern mesleğinin kimliğiyle kaynaşması neticesinde kendisini artık ‘ve’ bağlacına gerek duymadan tanımladığını ifade etmektedir (Çayır 1997:10).

Birbirinden farklı da olsa aslında bütün dinler, taraftarlarından inançları hakkında bilgi sahibi olmalarını bekler. Ancak dinler arasında dindar insanın neyi veya neleri bilmesi gerektiği konusunda farklılık vardır (Glock 1998). Din, seküler eğitimin bütününe değil, ancak belli yönlerine karşı itirazda bulunur; bazı yönlerini reddederken bazı yönlerini de onaylar (Vernon 1962:278). Ancak dinin bu seçici yönünü totalci bir anlayışla maniple eden bazı radikal dinî gruplar, dinin seküler eğitime tamamen karşı olduğunu savunabilmişler ve belli oranda taraftar da bulabilmişlerdir. Bununla birlikte toplumdaki diğer kurumlar gibi eğitimin de kendine özgü normları ve değerleri vardır ve bu yönüyle din üzerinde etkili olur. Ancak seküler eğitimin, dinin yerleşik normları ve değerleri ile rekabet edebilecek düzeyde güçlü normlar ve değerler üretemeyeceği bilinmektedir. Böyle bir üretimin mümkün olması durumunda, bir “semboller sistemi” olan dinin (Geertz 1998) bunlara karşı çıkacağı, kabul etmeyeceği ve böyle bir eğitimin etkilerini yok etmek veya en azından asgari düzeyde indirmek için çaba göstereceği de açıktır (Vernon 1962:279). Anlaşılan birer toplumsal kurum olan din ile eğitim arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Öğrencilerin dünya görüşü ve din anlayışlarının şekillenmesinde eğitimin önemli olduğu bilinmekle birlikte eğitimin dönüştürücü gücünün yakıtının öğretici kadrolar olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin yaşadığı dönüşümde, birer sosyalleştirici ajan olarak Fakültede görev yapan profesöründen uzman ve araştırma görevlisine kadar hepsinin büyük bir payı olduğu belirti-

lebilir.

5.2. Cinsellik Ve Aşk İlişkileri

Tanışma çayı, mezuniyet gecesi gibi toplantıların düzenlenmesinde etkili olan ana faktör, öğrencilerin bir araya gelmelerini ve yakınlaşmalarını sağlamaktır. Bu tür toplantılarda kız ve erkek öğrencilerin birbirlerine karşı duydukları yakınlık ilişkisinde de bir yoğunlaşma görülebilir. Bir diğer ifadeyle mezuniyet geceleri, karşı cinsler arasında yakınlaşmalara imkân sağlayabildiği gibi, önceden kıvılcımlanan ilişkilerin alevlenmesinde önemli ölçüde bir katalizör görevi de görebilir. Karşı cinsler arasında oluşan arkadaşlık ve yakınlık ilişkisinin, kuşkusuz, sadece fakülte içi ile sınırlı kalması söz konusu değildir. Fakülte dışında çeşitli çevrelerle, özellikle diğer fakültelerle girilen sosyal etkileşim neticesinde bir takım arkadaşlıkların veya dostlukların kurulması da mümkündür.

Alain Touraine'e göre aşk ilişkisi toplumsal belirleyicilikleri ortadan kaldırır ve bireye mevcut duruma uyma yerine bir özne olarak 'öteki' ile ilişkileri sayesinde yeni bir durum yaratma, dolayısıyla aktör olma isteği verir. Böylece bireyler, toplumsal sistemin işlevsel unsurları olmaktan kurtulmakta, kendilerinin yaratıcıları ve toplumun üreticileri olmaktadır (Touraine 2000:226-7). Benzer bir tespitte bulunan Nilüfer Göle'ye göre İslamcı kamusal alanın yasakları, bizzat müslüman kadın ile erkeğin yakınlık ilişkisi ile delinmektedir. Aşk, kadın ve erkek öznelliğinin bastırılmasına ve kamusal alanın saflaştırılmasına karşı bir direniş noktası oluşturmaktadır (Göle 2000a:40). Nitekim öğrencilerle yapılan görüşmelerde, geceye dışardan gelen ve çoğu öğrenci olan misafirlerin genelde ya erkek öğrencilerin kız arkadaşları veya kız öğrencilerin erkek arkadaşları olduğu ifade edilmiştir. Anlaşılan inanç ve tesettürün bastıramadığı bir takım duygular fırsat bulduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu ifadeleri doğrulayan somut kanıtların varlığı da söz konusudur. Zira öğrenciler arasında oluşan arkadaşlık ilişkilerinin bir kısmının, daha sonra nişan ve hatta evlilik ile sonuçlandığı öğrenilmiştir. Ancak gerek kız öğrencilerin ve gerekse erkek öğrencilerin Fakülte içinden veya dışından çeşitli arkadaşlıklar kurdukları bilindiği halde Fakülte içinde her iki cins arasında belli bir mesafe bilincinin sürü-

yor olması sağlıklı ve istikrarlı bir kamusalılık oluşturamadıkları şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu fark, eski kimliklerin kırılma noktasına işaret etmekle birlikte yeni bir kimliğin henüz inşa edilemediği bir geçiş sürecinin yaşandığını göstermektedir.

Öte yandan cinselliğin eğitimde tutum ve davranışların değiştirilmesinde önemli bir faktör olduğunu gösteren şu örnek oldukça ilginçtir. Bir öğrencinin ifadesine göre, Fakültenin öğretim elemanlarından biri, ders içinde veya dışında öğrencilerin kaba ve hatalı bir davranışını gördüğünde, muhatabına kızmadan gayet sakin bir eda ile “Arkadaşım, sen hiç âşık oldun mu” şeklinde soru sorması ilk anda öğrencileri şok etmekte; sorunun cevabı çoğu zaman olumsuz olduğu için de “Âşık olsan böyle yapmazdın. İyisi mi sen git âşık ol” demesi öğrenciler üzerinde çok büyük bir etki yapmaktadır. Bu ifade, daha sonra başka öğrenciler ve hatta ilgili öğretim görevlisi ile de görüşülerek teyit edilmiştir. Anlaşılan cinsiyet farklılığına, bir ayrımcılık olmanın ötesinde eğitim için araçsal bir fonksiyon yüklenmektedir.

6. Sonuç Ve Değerlendirme

K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin düzenlemiş olduğu mezuniyet gecesinde yapılan gözlem ve görüşmeler, öğrencilerin din anlayışlarında Fakülteye girdikten sonra alınan eğitimin etkisiyle ciddi anlamda bir değişimin yaşandığını ortaya koymuştur. Öğrencilerin bir kısmı, ÖSS sınav sisteminde katsayı uygulaması nedeniyle Fakülteye biraz gönülsüz ve daha çok bir zorunluluktan geldiklerini, ancak zamanla birbirlerine ısındıklarını, kaynaştıklarını, mezuniyet aşamasında da oldukça memnun ayrıldıklarını ifade etmişlerdir. Fakülteye ders vermeye gelen öğretim elemanları ile atanan memur veya hizmetliler de, kendileriyle yapılan görüşmelerde, benzer bir durumun kendileri için de geçerli olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim servis derslerine gelen bir bayan öğretim görevlisinin, “Buraya görevlendirildiğim zaman açıkçası pek sevinmemiştim. Fakat geldikten sonra ‘keşke gelecek sene de burada ders verilse’ diyorum. Bu Fakültede gerek hocaların ve gerekse öğrencilerin daha saygılı ve sıcak olduğunu söyleyebilirim” sözü bu gerçeği teyit eden bir örnek olarak oldukça anlamlıdır.

Öğrencilerin yaşadıkları değişim ve dönüşümün sebepleri sorgulandığı zaman birkaç faktör arasında öne çıkan, Türkiye’de okullaşma oranının artmasına paralel olarak eğitim düzeyinin yükselmesidir. Sosyolog Ernest Gellner, eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte kutsal kitabı temel alan yaklaşımın (scripturalism) modern bağlamda varlığını sürdürme noktasında oldukça şanslı olduğunu ileri sürer. Modern ulus-devletler oluştuğunda ve kentleşme oranı arttıkça, yani modernleşmenin etkisiyle geleneksel popüler İslam’ın temeli olan geleneksel Sufizm’in ortadan kalkacağını öne sürer (Özdalga 1998:112). Bu öngörü, fazla iddialı olmakla birlikte bir gerçeği ifade etmektedir. 1950’li yıllardan itibaren, özellikle 1980 sonrası dönemde daha bireysel ve daha liberal bir din anlayışının gelişmekte olduğu açıktır. Ancak Gellner’in gözden kaçırdığı husus, bütün gelenekçiliğine rağmen sufi tarikatlar ile tarikat temelli akımların da değişmiş ve güçlenmiş olduğudur. Klasik tarikat yapılanmasındaki mürit-mürşit ilişkisi değiştiği gibi, üyelere hitap edilirken televizyon ve radyo yayınları, gazete ve dergiler, yazılı metinler, kitlesel mitingler, konferanslar, video kasetler ve internet araç olarak kullanılır olmuştur (Kirman 2004). Öte yandan eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte tarikat üyesi olsun veya olmasın hemen herkes kutsal metinlere ve onların yorumuna doğrudan ulaşma çabası içine girmiştir. Bu değişme ve gelişmelerin bir sonucu olarak insanlar bir yandan modern teknolojik araçları kullanmak suretiyle dinlerini daha yoğun yaşadıklarını iddia ederken, bir yandan da söz konusu araçların körüklediği tüketim ve eğlence kalıplarına yönelmek durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla dinî ve seküler değerlerin henüz sentezleme şeklinde olmasa da, bir araya getiren yeni “melez desenler” (Göle 2000b) ve yeni dindarlık biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi örneğine bakılığında, öğrencilerde, almış oldukları eğitim ile İslam’ın kitabî biçimine yönelme noktasında artan bir eğilim göze çarpmaktadır. Ancak bu eğilimle birlikte dünya ile de bir uyum söz konusu olmaktadır. Bir diğer ifadeyle din ve dünya anlayışlarında bir yakınlaşma gözlenmektedir. Dinî bilinç ve vicdanda yükselme, sekülerleşme eğilimine herhangi bir engel oluşturmamakta;

aksine onu da içine alarak yeni bir senteze doğru gitmektedir. Ancak henüz bu sentez, tam manasıyla gerçekleşmediği için bir melezlik, yani birbiriyle tam olarak harmanlanmamış yan yana duruşlar söz konusudur.

Kendileriyle yapmış olduğumuz görüşmelerde öğrenciler, bu yeni durumu, önceki din anlayışlarına göre daha İslamî bulduklarını ifade etmişlerdir. Nitekim bir bayan öğrenci, “İslam bilginlerinin yapmış oldukları din tanımında İslam’ın, akıl sahibi insanların dünya ve ahiret saadetini sağlamak üzere gönderilmiş bir din olduğundan söz edilmektedir. Biz de bu Fakültede hem dinimizi öğreniyoruz hem de buna uygun bir şekilde dünya hayatımızı dolu dolu yaşıyoruz” demiştir.

Mezuniyet gecesinden sonra öğrencilerle yapılan görüşmelerde, bir öğrenci, kamerayla yapılan kayıtların bir hafta içinde CD’ye aktarılarak ilgilenenlere ulaştırılacağını belirtilmesi üzerine söz alan bir başka öğrenci de, sonradan müslüman olarak Yusuf İslam adını alan İngiliz pop şarkıcısı Cat Stevens’in fotoğraf çektirmenin günah olduğuna dair sözlerinin yer aldığı bir gazete kupürü göstererek “İşte bu anlayış, hayatı çekilmez kılmaktadır” demiştir. Sonradan müslüman olan bir mühtedinin tutumu ile düzenlemiş oldukları mezuniyet gecesine ait görüntüleri CD’ye aktarmak suretiyle bir anı olarak saklamak isteyen İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin yaklaşımı İslam’ı algılama ve anlama noktasında çok büyük farklılıkların olduğunu göstermektedir.

İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin eğlenmesi ile modernleşme arasındaki ilişki, “mahremiyetin dönüşümü”nü (Giddens 1996) çağrıştırmaktadır. Bilindiği gibi, içinde bulunulan küresel ortamda gizleme ve açığa çıkarmanın sınırları değişmiştir. Bunlar daha önce özel ve kamusal alanlarda kendi başlarına bir arada bulunmakta iken artık kamusal alanda yan yana gelebilmektedir. Gazeteler ve televizyon programları bu olgunun somut göstergeleridir. Yer değiştirmenin karşısında yeniden yerleştirme vardır. Yerinden çıkarma mekanizmaları toplumsal ilişkileri ait oldukları belli zaman ve mekân bağlamından kaldırırken, aynı zamanda bunların yeniden yerleştirilmesi için yeni fırsatlar sunmaktadır (Giddens 1998:136). Bu çerçevede İlahiyat Fakültesi öğrencileri de mevcut din anlayışlarını

gerek almış oldukları eğitim sayesinde ve gerekse toplumsal ilişkilerinin yerlerini değiştirmek suretiyle yeniden düzenlemekte oldukları söylenebilir. Öğrencilerin İslamî olanla modern olanı birleştirme çabaları, aynı zamanda bir sentez arayışı olmaktadır. Göle'nin "yıkılan duvar-örülen duvar" benzetmesi bu noktada oldukça açıklayıcıdır (Göle 2000a:12). Buna göre geleneksel İslam anlayışında eğlenceye konan yasak "yıkılan duvarlar veya sınırlar", günümüzde ortaya çıkan ölçülü eğlence anlayışı ise "örülen duvar" olarak nitelenebilir.

İlahiyat öğrencilerinin Fakülte dışında kamusal alanlarda sergilemiş oldukları tutumlar, katılım ve özdeşleşme yönünde iken, Fakültenin resmî kamusal alanında ise içe kapanma, uzaklaşma ve çatışma yönünde gerçekleşiyor olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durum, entelektüel düzeyde dinin anlaşılması yönünde belli açılımların yapılamadığı şeklinde yorumlanabilirse de, daha ziyade içinde buldukları cemaatçi yapılanmanın kuşatıcılığına, yani sosyal çevre faktörüne bağlanabilir. Nitekim geceye katılan bir öğrenci, kendisiyle yapılan görüşmede en yakın arkadaşının, söz konusu yapılanmanın kuşatıcılığından kaynaklanan alternatif bir program nedeniyle geceye katılmadığını belirtmiştir.

Bir başka örnek de kılık kıyafet konusudur. Gecedan sonra kız öğrencilerle yaptığımız görüşmelerde kendilerine, okul hayatında oldukça kapalı ve mazbut giyinirken, herkese açık mezuniyet gecesinde bu kadar renkli ve şık giyinmelerinin sebebi sorulduğunda, bu iki alanın birbirinden çok farklı olduğunu, dolayısıyla kıyafetlerinin de farklı olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Aslında öğrencilerin kamusal alan-özel alan arasında bir ayrım, daha doğrusu kamusal alan içinde resmî-kamusal alan ve özel-kamusal alan şeklinde bir ayrım yapmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Böyle bir ayrım yaparken kız öğrencilerin aslında çok yönlü bir "çevre baskısı" ile iç içe oldukları gözlenmektedir. Nitekim bir kız öğrenci, bu baskıyı yoğun bir şekilde yaşadıklarını, okulda adeta bir ruhban sınıfı gibi hareket ettiklerini, ancak bu baskının hafiflediği ilk anda kişiliklerine uygun tercihler yapabildiklerini belirtmiştir. Aynı öğrenci, ayrıca, son sınıf olmaları, hatta artık mezun olmaları nedeniyle nisbeten bilinçli tercih yapabildiklerini, birinci sınıf-

ta iken bu şekilde davranmalarının mümkün olmadığını vurgulamıştır. Bir başka öğrenci de “okulda belki her şey yapma özgürlüklerinin olduğunu, ancak kıyafet konusunda çok fazla alternatiflerinin olmadığını” belirtmiştir. Bu ifadeler ile Touraine'nin “özne, bir yandan yaşamını ve eylemlerini belirleme isteği içinde hareket ederken, bir yandan da egemen olanların aygıtları tarafından tehdit edilen kültürel kimliğin savunulmasına çalışır” şeklindeki tespiti (Touraine 2000:349) yan yana getirildiğinde söz konusu öğrencilerin özneleşme sürecinin henüz tamamlanmadığı söylenebilir.

Touraine'a göre öznelleşme, öznenin bireyin içine girmesi, dolayısıyla bireyin özneye dönüşmesidir. Öznelleşme bireyin aşkın değerlere tabi olmasının tam tersidir. Özne, toplumsal ve kültürel düzen tarafından dayatılan tasarımların ve kuralların karşıtı olarak ruhun bedene verdiği anlamdır. Özne, birey veya grubu, kurulu düzene ve toplumsal belirlenimciliklere karşı verilen bitmek bilmez mücadeleler dolayısıyla kendi özgürlüğünü aramaya iter. Çünkü birey, ancak kendisine direnen öz yapıtlarının denetimiyle özne olur. O direniş akılcılaştırma olduğu takdirde olumludur, çünkü akıl aynı zamanda özgürlüğün aracıdır (Touraine 2000:234-5).

Henüz sağlam temellere oturmuş olmasa da, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kendi üzerlerinde düşünmeye, kendilerini sınırlayan yetişme tarzlarını sorgulamaya başlamaları “modern birey” olma süreçlerinin ipuçları olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda modernlik, kimlik ve geçmişten gelen özellikler tarafından sıkıca kuşatılmak ya da bunları reddetmek değil, geçmişten gelen mirasa karşı eleştirel bir bakış geliştirmektir. Bu noktada önemli mesafeler alınmış olmasına rağmen tamamlanması gereken daha birçok eksiklerin olduğu söylenebilir.

“Modern ilahiyatçı kimliği” olarak da adlandırılması mümkün olan yeni ve farklı bir kimlik oluşturma noktasında önceki öğrencilerin başlattığı, ancak gerekli entelektüel donanımla destekleyemedikleri, dolayısıyla fakülte içi ile dışı arasında gözlenen farklı uygulamaların gölgesinde kalan çabaları, yeni öğrencilerin devam ettirme yönünde büyük bir istek ve arzu duymaları dikkat çekicidir. Nitekim bu konuda görüşleri-

ne başvurduğumuz alt sınıf öğrenciler, Fakülte içinde ve dışında her türlü sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleri ilgiyle izlediklerini ve birçoğuna katıldıklarını belirtmişlerdir. Anlaşılan yeni nesil öğrenciler, söz konusu özneleşme idealini gerçekleştirme konusunda oldukça kararlı bir tavır içindedirler. Fakülteye yeni başlayan öğrencilerin yeni bir ilahiyatçı kimliği yaratma noktasında gösterecekleri çabaların entelektüel düzeyde bulacağı karşılığın derecesi, yeni bir modernliğin inşa sürecinde mezunların bıraktığı boşluğu doldurması açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Akyol, T. (2001), "Eğlenmek...", *Milliyet*, 03 Ocak 2001, s.13
- Akyol, T. (2002), "İslam ve Yaşama Sevinci", *Milliyet*, 23 Şubat 2002, s.13
- Akşit B. (1993), "Türkiye'de İslami Eğitim", *Çağdaş Türkiye'de İslam*, Richard Tapper (ed.), İstanbul, Sarmal Yay., s.99-127
- Akyüz, N. (2001), *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı: Ankara, Marmara ve Atatürk Üniversitesi Örneği*, (yayınlanmamış), Ankara
- Akyüz, Y. (1982), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Yay.
- Apaydın, H. ve M. Ali Kirman (2004), "K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma", 6-8 Mayıs 2004 tarihleri arasında Kahramanmaraş Belediyesi ve Maraş-Der tarafından düzenlenen *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*'na sunulan tebliğ, Kahramanmaraş, 2004
- Arslantürk, Z. ve T. Amman (2000), *Sosyoloji*, İstanbul, Kaknüs Yay.
- Baymur, F. (2004), *Genel Psikoloji*, 13.baskı, İstanbul, İnkılap Yay.
- Berger, P.L. (2002), "Sekülerizmin Gerilemesi", *Sekülerizm Sorulanıyor*, haz. A.Köse, İstanbul, Ufuk Yay., s.11-32
- Bozkurt, N. (1994), "Eğlence", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, s.483-488
- Çayır, K. (1997), "İslamcı Bir Sosyologun Hâl-i Pürmelâli", *Yeni Şafak*, 28 Haziran 1997, s.10
- Çiftçi, A. (2003), *Nasıl Bir Sosyal Bilim*, Ankara, Kitabiyat Yay.
- Çiftçi, A. (2004), *Anlayıcı Yaklaşım ve Din Sosyolojisi İçin Bazı Uzanımları*, Ankara, Kitabiyat Yay.
- Davie, Grace (1990), "Believing without Belonging: Is This the

- Future of Religion in Britain”, *Social Compass*, Vol.37, No.4, s.455-469
- Durkheim, E. (1923), *Dinî Hayatın İptidai Şekilleri*, çev. H.Cahit, İstanbul, Tanin Matbaası
- Düzenli, P. (2001), “Klasik İslam Kaynaklarında Müzik Tartışmaları”, *Marife*, Yıl 1, Sayı 2, Güz 2001, s.27-58
- Esmer, Y. ve M. Göcek (1999), “1994’ten 1998’e İslam, İslamcılık ve Politika”, *Milliyet*, 2 Nisan 1999
- Geertz, C. (1998), “Kültürel Bir Sistem Olarak Din”, *Din Sosyolojisi*, der. Y.Aktay, M.E.Köktaş, 2.baskı, Ankara, Vadi Yay., s.177-190
- Giddens, A. (1996), *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, çev. İ.Şahin, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- Giddens, A. (1998), *Modernliğin Sonuçları*, çev. E.Kuşdil, 2.baskı, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- Glock, C. (1998), “Dindarlığın Boyutları Üzerine”, *Din Sosyolojisi*, der. Y.Aktay, M.E.Köktaş, 2.baskı, Ankara, Vadi Yay., s.252-274
- Göka, E. (1996), “Üç Rockçı Kadın ve Türkiye’nin Geleceği”, *Yeni Yüzyıl*, 18 Ağustos 1996, s.20
- Göle, N. (2000a), *İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri*, İstanbul, Metis Yay.
- Göle, N. (2000b), *Melez Desenler*, İstanbul, Metis Yay.
- Günay, Ü. (1999), *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, Erzurum, Erzurum Kitaplığı
- Güngör, E. (1981), “Eğlencenin Sosyal ve Psikolojik Yönü”, *Türk Edebiyatı*, Sayı 94, 1981, s.14-6
- İbn Haldun (1986), *Mukaddime*, çev. Z.K.Ugan, C.I, İstanbul, MEB Yay.
- Introvigne, M. (2001), “The Future of Religion and New Religions”, 15-17 Haziran 2001 tarihlerinde İsveç’te düzenlenen *The Future of Religion* konulu sempozyuma sunulan tebliğ, İsveç, 2001, (<http://ww.cesnur.org>) [05 Aralık 2002]
- Kirman, M.A. (1994), *Yeniyaıyla’da Dinî Hayat*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 1994
- Kirman, M.A. (2004), *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Rağbet Yay.
- Kirman, M.A. (2004), “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Yeni Dinî Cemaatler”, *Muhafazakar Düşünce*, Yıl 1, Sayı 2, Güz 2004, s.61-78
- Koçer, H.A. (1991), *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, MEB. Yay.

- Koştaş, M. (1995), *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Ankara, TDV Yay.
- Köten, A. (1994), "Asr-ı Saadette Eğlence ve Düğün", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, C.IV, İstanbul, s.487-509
- MEB (2002), *Milli Eğitim Sayısal Veriler 2001-2002*, Ankara, MEB APK Kurul Başkanlığı Yay.
- Lewis, B. (1998), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. M.Kıratlı, 6.baskı, Ankara Türk Tarih Kurumu Yay.
- Özdalga, E. (1998), *Örtünme Sorunu*, İstanbul, Sarmal Yay.
- Özlem, D. (1998), "Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul, Metis Yay., 1998, s.53-66
- Öztabağ, L. (1970), *Psikolojide İlk Adım*, İstanbul, Remzi Kitabevi
- Roy, O. (1995), *Siyasal İslam'ın İflası*, çev. C.Akalin, 2.baskı, İstanbul, Metis Yay.
- Scharf, B.R. (1970), *The Sociological Study of Religion*, London, Hutchinson & Co Ltd.
- Scheepers, P., M. Te Grotenhuis, F. Van Der Slik (2002), "Education, Religiosity and Moral Attitudes", *Sociology of Religion*, Vol.63, No.2, Summer 2002, s.157-176
- Taştan, A., A. Kuşat, C. Çelik (2001), "Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, Yıl 2001, s.169-192
- Temelkuran, E. (2002), "Yine Olmadı! Niye Olmadı?", *Milliyet Pazar*, 24 Kasım 2002, s.2
- Turner, B.S. (1991), *Max Weber ve İslam*, çev. Y.Aktay, Ankara, Vadi Yay.
- Touraine, A. (2000), *Modernliğin Eleştirisi*, çev. H.Tufan, 3.baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yay.
- Vernon, G.M. (1962), *Sociology of Religion*, New York, McGraw-Hill